

A százéves Svábhegy. A Diana-út a mult század közepén. Raffalt egykorú festménye a Fővárosi Múzeumban

A százéves Svábhegy

Irta: Siklóssy László

— Ezerháromszáznolcvannégyben — így olvasható *Boccaccio* világhírű *Decameronjának* bevezető soraiban — borzalmas pestis látogatta meg Olaszország legvirágzóbb városát, Firenzét. Az emberek véghetetlen sorát ragadta magával. Szinte leírhatatlan szenvedés és bűn ütött tanyát a városban... Elég az hozzá, hogy egy keddi napon véletlenül ösztetalálkozott a templomban hét fiatal hölgy. Mind-egyik szép volt, okos és nemesi származású. Beszéd közben az egyik, Pampinea, felvetette a gondolatot, hogy bizonyára senki sem botránkoznék meg azon, hogyha ők eszükkel élvén, a körülöttük dúló halálból meg tudnák menteni életüket. Ennek módja az lenne, hogy *hagyják el a várost* és keressék fel valamelyikük vidéki otthonát...

A gondolatot nemcsak a hölgyek, de három fiatal gavallér rokon is helyeselte, úgyhogy már másnap útnak is volt a társaság egy, a várostól két mértföldnyire eső kastély felé. *Itt fenn a dombon, az országúttól távol, bozót és falombok közt találtak ideiglenes új otthont a menekülők.* Még királynőt is választottak, egész udvartartást rendeztek be, hogy pedig unalmukat elűzzék, mesemondással szórakoztatták egymást, mindaddig, amíg a veszély elmúltával Firenzébe visszatérhettek.

Mindennek gyönyörű emléke *Boccaccio Decameronja*, érdekes megisméllődése: *a svábhegyi latájner-település.* A Svábhegyen ugyanis azóta, hogy a törököktől visszafoglaltuk Budavárát, osztozkodni kezdett két nemzetség, a *szerbség*, magyarán mondva *rác-ság*, amely a Tabán mellől, a *mártonhegyi oldalon* kezdett felnyomulni a hegyhátra s a *svábság*, amely a hegyek mögül mászkált át a hegyen, akárcsak a magáén.

Igen egyszerű népség volt a Svábhegy őslakója. Amikor tehát *latájner*-településről beszélünk, azt értjük alatta, hogy ezek helyett az egyszerű kispolgárok helyett, a *polgárság java* kezdett a hegy iránt érdeklődni. A műveltek, a latinul is tudók, a *latájnerek*, akik lassanként a köznemességgel együtt, a *magyar középosztályt* alkották meg. Ez a *latájner*-település, amely a Svábhegyen Magyarország első nagyszabású nyaralótelepét hozta létre, nagyjából *most száz éve* kezdődött. Ezt a százéves jubileumot megfelelőképpen meg is üli most a Svábhegyi Egyesület, kiváló elnökének, *Bódy Tivadarnak* vezetése alatt. Hogy pedig miként függ össze a mult a jelennel, a kezdetleges a kifejlettel, a rossz a jóval, *Boccaccio* a mai krónikással, erre a kérdésre megadhatjuk a feleletet, ha a kor egyik legnagyobb és legborzalmasabb eseményéről emlékezünk meg. Ez a *kolerajárvány* volt, amely 1828-ban elemi erővel tört ki Ázsiában. Indiából indult meg a borzalmas fertőzés, keletre, nyugatra egyaránt. Útja feltartóztathatlan volt mindkét irányban. 1830-ban már járma alá kerül Oroszország, 1831-ben pedig szép Magyarország is. Maga *Kazinczy Ferenc*, aki csaknem egész háznépének elvesztését megírta leveleiben, szintén e kór áldozata lett. Közigazgatásunk hiába igyekezett megküzdenni e veszéllyel, nem tudta tovaterjedését megakadályozni. Itt is, ott is kitörő véres lázadások mutatták, mennyire foglalkoztatta e veszedelem az elméket. Nem volt más téma ezidőben, mint e rémületes járvány, amely sok haszontalan csodaszer használatán kívül, megtanította az embereket arra is, hogy a legegyszerűbb módja a védekezésnek: *elmenekülni a természet ölébe*, csekély forgalmú, nyilvánvalólag nem veszélyeztetett helyekre.

hanem csak a politikusokat. Az adó meg az állam! Egyéb az ő számára sem létezik. A szív, az mellékes valami. Ki törődik a szívvel? Mindenki a jövő nemzedékért dolgozik. Új eszméket keresnek a jövő számára. Túrják a földet, mint az egymáshoz láncolt rabok. John is éppen úgy, mint a többi. Talán ő mélyebbre ás és ő nemcsak olyankor dolgozik, mikor a rabfelügyelő odanéz.

De miért, hogy mindenki csak a jövő nemzedékkel törődik? Hiszen nekik maguknak is csak egy életük van, egy szívük, egy fiatalságuk! És milyen rövid fiatalságuk! Mindössze egy-két esztendő. Nem tart tovább, mint a tűzijáték felvillanása. Egy csepp strontium a lángban, aztán sötétség.

Eldobni az ifjúságot azért, hogy majd a jövő nemzedéket a dolgozó osztályok kormányozhassák! Hát szabad ezt? Katherine-t olykor csaknem az örülésbe kergette a tudat, hogy az emberek így eltékozzák a legszebb éveiket. Ha nem tisztelte és bámulta volna John-t olyan nagyon, akkor ezt már régen a szemébe vágta volna. De John feje fölött a dicsőség fénye lebegett és ez a fény tiszteletet parancsolt. Aztán meg John olyan becsületesen dolgozott. Erejének, tehetségének legjavát vitte a harcba. John politikai meggyőződését Katherine nem merete lenézni, mint ahogyan a többiekét lenézte.

De azt maga előtt se tagadhatta, hogy elhanyagoltnak érzi magát. Ha az asszonynak szíve van, nincs az a politika, amely el tudná hallgattatni a szíve dobogását.

Kilenc hónapos házások voltak már, mikor Mrs. Crichton első ízben hívták meg Glenworthba. Tavasz felé járt. Minden új reggel új csodákat hozott. Katherine ilyenkor már nem szeretett Londonban lenni, mert John a húsvéti ülések előtt borzasztóan el volt foglalva. A fiatalasszonyt módfelett bosszantotta az, hogy az ura meg se próbálta szabadabbá tenni magát, mint olyan sokan a képviselők közül. Alig látták egymást. John olykor, hét végén le-leszaladt Glenworthba, de olyankor meg a birtokot járta körül.

Egy délután Katherine magas cipőbe bujt, hogy elkísérje az urát a földekre. John mindenáron le akarta beszélni. Katherine nem tágtított.

Tíz perc alatt azonban kiderült, hogy nem tud lépést tartani Johnnal. John megállt és megsimogatta a felesége arcát.

— Miért erőszakoskodol, kicsikém? — kérdezte. — Kifárasztod magad. Eredj szépen vissza. Hatkor majd kedélyesen megteázunk együtt.

Katherine szó nélkül visszafordult. John egyszer, kétszer, háromszor is hátranézett, mindaddig, míg Katherine el nem tűnt az út kanyarulatánál és nem tudta mire vélni, hogy az asszony egyszer sem nézett vissza.

Ha tudta volna, hogy Katherine milyen nagyon szeretett volna visszanézni! Sértett büszkesége azonban nem engedte. Sértett büszkesége azt se engedte meg, hogy sirva fakadjon.

Míg Katherine a hallban kifűzte a cipőjét, Mrs. Crichton a leánya arcát fürkészte. A kandallóban égett a tűz, pedig már erősen bent jártak a tavaszban. Katherine szerette a meleget. Ő nyáron is befűtetett, ha fázott. Szíve, lelke, teste sóvárogva vágyott melegség után. Pedig most úgy érezte, hogy jégkéreg borítja a szívét.

Mrs. Crichton anyai ösztöne megsejtett valamit. Ő ugyan szívügyeknek nem tulajdonított valami nagy jelentőséget. A szívről neki megvoltak a maga tapasztalatai. A jólét, igen, az más. A jólét: minden. Mrs. Crichton ilyen irányban igyekezett nevelni a leányát.

Attól a pillanattól kezdve, hogy a Keightley-féle arckép olyan nagy feltűnést keltett, Mrs. Crichton mindent elkövetett, hogy jövőt teremtsen a leányának. Most itt volt a jövő. Valami azonban nem volt rendben. Mrs. Crichton, visszaemlékezvén a maga húszéves korára, nem volt olyan feltétlenül biztos az eredményben. Ki tudja, hogy Katherine melyik pillanatban szökik meg az urától. Az első évek a legveszedelmesebbek. Katherine még a botránytól se fog megijedni. Volt azonban valami, ami aggodalmi ellenére is megnyugtatta Mrs. Crichtont. Ha John és Katherine nincsenek is egymással a legjobb viszonyban, egvelőre legalább más férfival sincs a látóhatáron. A szökésre tehát kézzelfogható ok nincsen. Már pedig Mrs. Crichton szentül meg volt győződve róla, hogy egyetlen asszony sem hagyja ott az urát, ha nem ábrándozik valaki másról.

— Veszekedtetek. — mondotta tehát nyugodtan, mikor Katherine keskeny cipői már ott álltak a kandalló mellett s az apró lábak harisnyában topogtak a szőnyegen.

Katherine egy pillantást vetett az anyjára. Gyors, éles, világító tekintet volt.

— Még egyetlenegyszer sem veszekedtünk, mióta házások vagyunk, — felelte hidegen és büszkén.

— Akkor hát nem vagy boldog?

— Tökéletesen boldog vagyok.

— Nem hiszem.

— Nem fontos, hogy elhiggyed.

— Miért titkolózol előttem?

— Nem titkolózom. Nincs semmi mondanivalóm.

Mind a ketten tudták, hogy ez nem igaz. De öntudatlanul érezték mind a ketten azt is, hogy az igazság: fájna. Minek mondanának egymásnak fájó igazságokat, mikor egy szelíd hazugsággal olyan szépen el lehet intézni a dolgot? Folytatjuk

Hálóiing himzése. Kovács Erzsébet terve szerint készült a Nőiiparisiskolában Magyar Iparművészet

A százéves Svábhegy. A Normafa. Kelety Gusztáv festménye a Fővárosi Múzeumban

Így jutottak az emberek a *Svábhegyre*, ahol már ott találták az első úttörőket. Később ez az 1831-es svábhegyi menekülés meg is ismétlődött, még pedig 1854—55-ben, amikor már nem egy irodalmi nyoma van annak, hogy hygienikus okokból jött divatba a csúfondáros nevezetű *Svábhegy*. Abban az időben ugyanis a magyar ember előtt gyűlöletes volt mindaz, ami a németiséggel függött össze. Ezért próbálták a Svábhegy nevét is azzal magyarázni, hogy itt táboroztak a Buda 1686-os ostromában résztvevő hős sváb csapatok. A valóság az, hogy a Svábhegy nevét a nép adta, azokról a svábokról neveztetett el, *akiket látott*, nem azokról, akiket századok múlva kutatott ki a történetírás.

A Svábhegy létezését, sőt virágzását időszaki sajtótermékeink közül a Mátrai-Rothkrepf Gábor által szerkesztett *Honművész* fedezi fel 1833-ban. Ekkor olvashatták az emberek a következő riportot:

— *Budai Svábhegy*. Így nevezetik a budai nyugotra fekvő legmagasabb hegyeknek egyike; Pestről kocsin háromnegyed óra alatt, jó szekér uton, szállók és erdőségek között tetejére juthat a szép természetben gyönyörködő. Oda fenn több mulató és vendéglő házakban enyhítheti éhségét és szomjúságát a vándor, de mindenek felett jutalmazza fáradságát ama *felsőleges messze látás*, mely az embert valóban meglepí a nemrégiben épült úgynevezett kilátáshoz (zur Aussicht) címzett csapszék előtti dombon. Felsőlegesen terjed itt el a vizsgálónak szemei előtt e két rokon város, a szőke Duna, a csak dombocskának látszó ősz Gellért hegye, a gyönyörű völgyek, szabad szemmel látható mindegy 15 helység; el lehet látni Váctól fogva a Naszállhegytől a Mátráig s le felé nagy körben a Csepelszigetnek szinte végéig. Május 9-én, felsőleges napjaink egyikén vett részt a *tudósító* is ezen szívemelő látványban. Több buda-pestiek gyülekeztek e

magos pontra; csak azon hiányt tapasztalták, hogy az új fogadóban a látogatók vendéglésére elégséges rendelés téve nem volt. *Kacagásra adott alkalmat, hogy az írott éteklajstromra, mely az ajtó küszöbére vala ragasztva, rostélos helyett lópecsenye volt írva*; majd ismét a tapasztalatlan szakácsné legjobb számdekből finom alakban akarván vendégeinek elijébe adni a jól puhára főtt spárgát, annak szárait igen finom vékonyságra lehámozta. Innen a társaság a szépen kizöldült hegység oldalain a fertály órányira fekvő *ligetzugba (Auwinkel)* és Laszlovszky kertjébe ment által, hol több uraságok és számos minden rendbeli buda-pestiek izlelték a természet gyönyöreit.

Ezidőben valószínűleg állt már a Svábhegyen a legrégebb nyaraló, az Ürményi-építette, ma is létező *Tündérlak*.

Igen, a Svábhegyen kezdenek egyesek megtelepedni, számosan kirándulni. Természetbúvárok kirándulásáról számol be kimerítően Varga Ágoston, az *Athenaeum* 1842. évfolyamában. A kirándulás eszméje Bugát Páltól, a kiváló orvostól és — különbözőképen megítélt — nyelvújítótól származott. A Szép Juhászné vendéglőben — amely Bugát telkén volt — kellett az egész társasagnak d. u. három óra-
kor közös ebédre találkozni. Magyar eszem-izomra gondolhatna valaki, amiért nyilvánvalólag bőséges ebédrel kezd működését a társaság. Ellenkezőleg! Ez már a *befejezés* volt, mert, amint az egykorú tudósításban olvassuk, „egyes szakok a kijelölt nap reggelén már négy órakor elindulának“.

— Sajátságos volt a látvány, — olvassuk — midőn az ifjúság nagyobb része fűvészi *costume-ben* jelent meg. Széles öv szorítá testhez a zeke-idomú, redőzött öltönyt, elől tört láttatva, vagy a fűvészek közönségesen használt *ásószerét*, míg hátul zöld ládikát, vagy hengert hordott, a növények raktárát,

vagy é célra táská csüggött az oldalon. Mások ismét ásványokat, rovarokat gyűjtendő, kalapácsot, lepkehálókat vittek, s a mellen gombostűvánkos függőcsinos szallagról, mintegy díszrendje a bogarászoknak.

E kirándulások egvik pihenője akkor következett be, amikor észrevették, hogy „*a hegy nagy pázsitlejtőjén százados, büszke koronájával magasba gyedül emelkedő tölgy árnyékában állnak*“. Itt jelenik meg először nyomtatásban a *Normafa*, de egyelőre még csak névtelenül. Még névtelenül érte a Normafát az a dicsőség is, hogy *Döbrentey Gábor* csakhamar réztáblára vésett verssel jelölte meg. Magát a Normafa nevet legkorábban az *Arany János* szerkesztette *Szépirodalmi Figyelő* 1861. évi folyamában tudtam megtalálni, *Lauka Gusztáv: Egy nyár Pesten* c. cikkében. Itt van szó „arról a halovány nőről, aki minden este megjelenik a *Normafa* alatt s elénekli a románcot a *Zampából*“. De akkor miért nem *Zampafának* hívták ezt a kétségkívül gyönyörű és érdekes fát?

Minél öregebb lett a Normafa, annál inkább kezdték méltányolni. Egész irodalom van róla, amelyben a most felsorolt adatok ugyan fel nem találhatók, azonban tudomást szerezhetünk arról a holtuk után folyó párharcról, amelyet két híres magyar operaénekesnő, *Schodelné Klein Rozália* és *Nagy Imréné Benza Ida* vívtak azért, hogy *melyikük Normájáról* neveződött el a „hős viharbükk“. Schodelné a negyvenes éveknek, Benza Ida a hatvanasaknak volt a csillaga. Én Benza Ida mellé állok, abból az egyszerű okból, mert a Svábhegy igazi divatja az 1850—1860-as években jött meg. Ekkor telepedtek meg ott *Szigeti József* és *Benza Károly* a színészek és *Jókai Mór*, a regényíró. Hosszú kíséret jött utánuk. Ez volt a *Svábhegy bohémkora*. Ők tették divatossá

a Normafát is, amelynek klasszikus megörökítője akadt *Kelety Gusztáv* személyében. Kelety egyik Normafaképét mi is bemutatjuk. Színészek és írók ütöttek hangos lármát a Svábhegy érdekében. Rajtuk kívül volt egy nagy, csendes reklámozója a hegynek: *Eötvös József* báró kultuszminiszter és tudóstársasági elnök. Az *Eötvös-villa* fogalommal lett a Svábhegyen, amely manap sem ment feledésbe, amikor már *díszes, modern szanatórium* emelkedik a régi-típusú svájci ház helyén.

A Svábhegyet három irányban lehetett megközeleltetni. A Zugligeten át a Normafa felé, az 1873-ban épült fogaskerekűn az Eötvös-villa felé és a Dianaúton a dianaúti, türdérucai és költőutcai település felé. Erről az útvonalról, amelyen ma inkább csak gyalogosok járnak, annakidején azonban kocsik is nekivágtak, szép ábrázolásunk van *Raffalt János Gualberttől* (1836—1865), akit magyar tárgyú festményeiről *Pusztamalernek* is neveztek. Azon a képen, amelyet most közlünk, a mester a *Diana-út és Istenhegyi-út* találkozási pontját mutatja be.

Ez időtől fogva sokat változott a Svábhegy, Budapest egyik tüdeje. Sejtették ezt a régiek is, akik sok jót jósoltak e szép vidéknek. Mindennél meglepőbb azonban az a hír, amely a *Rajzolatok* 1836. évi folyamában jelent meg:

— Budapesti jelentések 20.002 év július 2-án. Holnap táncvígalmot a Svábhegyen nagy hangászkar mellett. A hangművek oly hathatóságok, hogy Pest lakói a rakhelyen felállított karzatokról kényelmesen fogják hallgathatni.

Ez fantasztikum- és humorszámbe ment kilencvenkét év előtt; ma egy rádióleadó-állomás meg tudja valósítani. A *Rajzolatok* c. lap tehát csak a számban tévedett.